

THIERRY FOUILLEUL

A TRADOBS-projekt

LE PROJET TRADOBS. Le projet TRADOBS se propose de donner une image du monde hongrois de l'édition dans le domaine des traductions du français vers le hongrois de 1989 à nos jours. L'objectif premier est de permettre aux éditeurs, aux traducteurs, mais aussi aux institutions francophones en Hongrie de mieux cerner les manques en matière de littérature classique, contemporaine ou pour la jeunesse d'une part, philosophique ou d'essai d'autre part. Bien qu'encore inachevée, la base de données actuelle permet d'ores et déjà d'aboutir à un certain nombre de conclusions intéressantes.

I. A projekt bemutatása

a) A kezdeti ötlet

A projekt alapötlete Szabó Dávidnak, az EFK igazgatójának és Lőrinszky Ildikó műfordítónak, a Debreceni Egyetem Francia Tanszéke oktatójának, vagyis e konferencia szervezőinek köszönhető. Arra kértek 2008 szeptemberében, hogy készítsék egy bibliográfiát az 1989 és 2009 között Magyarországon magyarul megjelent francia művekről. Ez lett a TRADOBS, ami egy mozaikszó a *traduction* és az *observateur* szavak rövidítéséből; magyarul 'fordításfigyelő'. Azonban annak érdekében, hogy a projekt belátható időn belül megvalósítható legyen, valamennyire szűkíteniünk kellett a feldolgozandó nyersanyag kereteit. Így egyeztünk meg végül abban, hogy a kutatás egyelőre kizárólag a könyv formájában megjelent irodalmi műveket próbálja összegyűjteni.

b) A munka menete

Munkánkhoz két segédeszközt találtunk: az egyik a *Magyar Könyvészet* című bibliográfia (sajnos, ennek megjelenése 1991-ben abbamaradt), a másik pedig a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* (ezt használtuk az 1991-es évtől), amely először könyv formátumban, 2002-től pedig elektronikusan jelent meg az OSZK honlapján. Pontosabban az 1989 és 2002 közti időszakra egy

számítógépes dokumentumot kaptunk az OSZK-tól, amely a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* cd-je alapján készült és tartalmazta az összes Magyarországon megjelent francia vonatkozású művet, legyen az franciából fordított, vagy magyar szerző által francia nyelven írt, illetve más nyelvből fordított francia vonatkozású mű. A mostani állapotát nézve, a következő kategóriák szerepelnek az adatbázisban:

- MNB-számozás
- Első szerző vezetékneve
- Első szerző keresztnéve
- Második szerző vezetékneve
- Második szerző keresztnéve
- Harmadik szerző vezetékneve
- Harmadik szerző keresztnéve
- A mű magyar címe
- A mű francia címe
- Fordító(k), illusztrátor(ok)
- Megjelenési hely
- Kiadó
- Megjelenési év
- Oldalszámozás, méret
- ISBN-szám
- Sorozat címe
- ISSN-szám

c) A perspektívák

Egy ilyen adatbázisnak természetesen akkor van értelme, ha van lehetőség rendszeres frissítésére és bővítésére. A mi célunk a TRADOBS projekttel legalábbis az, hogy miután az első 20 év feldolgozásra került, az elkészült munka fölkerül a honlapra, évről évre frissítve lesz, így az EFK mindig aktuális képet tud majd adni a francia-magyar fordítások állapotáról, lehetőleg internetről letölthető adatbázis formájában. Nem elérhetetlen ez a cél, hiszen noha a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* kéthetente kiad egy újabb füzetet, a francia irodalmat tekintve ez legfeljebb tizenvalahány új címet jelent. A bővítés

másik része viszont legalább akkora munkát igényel, mint a kezdeti szakasz. Az összes – mondhatnám tengernyi – folyóiratban megjelent fordítást kell majd összegyűjteni, legyen az vers, esszé, regényrészlet, novella vagy színpadi mű. Igaz, szinte még bele sem kezdünk munkánknak ebbe a fázisába, és máris megmutatkozott egyik nagy nehézsége: az eredeti címek csak nagyon esetlegesen vannak megjelölve, ami – különösen a versek esetében – igazán nehézkesé teszi a munkát. Továbbá a mostani adatbázist különböző kategóriákra kell majd bontani (pl. ifjúsági- és gyermekirodalom, dráma, vers, esetleg egyes tudományágak).

II. Az adatbázis elemzése

Adatbázisunk a jelen pillanatban az 1989. január 1-től 2008. július 31-ig terjedő időszakot öleli fel. Bár még ez a rész sem teljes, már így is néhány érdekes következtetést lehet levonni a kiadói szokásokkal, valamint a magyar olvasói igényekkel kapcsolatban.

a) A szerzők

Jelen állapotában az adatbázis a fent megjelölt közel 20 év alatt fordított, mintegy 500 szerző műveit foglalja magába (pontosan 490-et). Ha csak egy gyors pillantást vetünk a dokumentumra, akkor rögtön észrevesszük, hogy a szerzők nem azonos arányban képviseltetik magukat, és néhányan jóval nagyobb súllyal vannak jelen, mint a többség. Ha csak azokat a szerzőket vesszük figyelembe, akiket húsz év alatt legalább hússzor adtak ki, akkor a következő rangsort kapjuk:

- Jules Verne: 145 megjelenés
- Robert Merle: 94 megjelenés
- Alexandre Dumas: 46 megjelenés
- Georges Simenon: 45 megjelenés
- Antoine de Saint-Éxupéry: 36 megjelenés
- Gilbert Delahaye: 34 megjelenés
- Boris Vian: 24 megjelenés
- Voltaire: 24 megjelenés
- Guy de Maupassant: 23 megjelenés

- Juliette Benzoni: 22 megjelenés
- Stendhal: 21 megjelenés
- François Villon: 21 megjelenés
- Molière: 20 megjelenés

490 szerzőből 13-an, azaz 2,65%, és legalább 555 cím az 1720-ból, azaz 32,27% szerepel a fenti listán. Más szóval a magyarra fordított francia szerzők alig 3%-a teszi ki az összes megjelenés egy harmadát.

De kik ezek a szerzők? A következő táblázat korszak és műfaj szerint mutatja be őket:¹

	Próza	Dráma	Vers	Ifjúsági- és Gyermekirodalom
Középkor			François Villon	
17. század		Molière		
18. század	Voltaire		Voltaire	
19. század	Alexandre Dumas, Guy de Maupassant Stendhal Jules Verne			
20. század	<i>Robert Merle</i> Antoine de Saint- Éxupéry Georges Simenon Boris Vian			<i>Juliette Benzoni</i> <i>Gilbert Delahaye</i> Antoine de Saint- Éxupéry

A középkor csak a 15. századi költészet révén van jelen; a 16. század egyáltalán nincs képviselve; a 17. század a klasszikus drámára, pontosabban a vígjátékra szorítkozik; a 18. század egyetlenegy névvel, a filozófus és költő Voltaire-rel képviselteti magát; a 19. és 20. század a prózára összpontosít, azon belül is elsősorban a regényre; az ifjúsági- és gyermekirodalmat illetően pedig

¹ Dőlt betűvel jelöljük a nem klasszikus szerzőket, vagyis azokat, akik nem részei az iskolai kötelező olvasmányoknak.

kizárólag a 20. századból származó művekkel találkozunk. Talán érdekes észrevétel az is, hogy a 19. század előtt nagyon kevés a szerző (századonként legfeljebb egy), a 19. századtól kezdődően pedig mindössze egyetlen – igaz összetett – műfajjal találkozunk, nevezetesen a regénnyel. Ez a rangsorolás mutatja, hogy mit kap a magyar olvasó francia irodalmi kánonként. Később még megpróbáljuk pontosítani az eddig kialakult képet.

De mi legyen a többi szerzővel? Kik ők? Hogy pontosabb képet kaphassunk erről, talán érdemes belenézni a francia nyelvű irodalmi lexikonokba, mert akkor francia szemmel láthatjuk a francia irodalmi kánont, vagy legalább ennek részeit. Ezért két, méretben eltérő, de ugyanazon szerzők által szerkesztett lexikonhoz fordultunk tanácsért:

- BEAUMARCHAIS, Jean-Pierre de, COUTY, Daniel, 1998, *Dictionnaire. Grandes Œuvres de la littérature française*, Paris, Larousse-Bordas.
- BEAUMARCHAIS, Jean-Pierre de, COUTY, Daniel, REY Alain, 2001, *Dictionnaire des écrivains de langue française*, 2 vol., Paris, Larousse / VUEF.

Az első lexikonban, amely az *Előszó* szerint éppúgy szól az egyetemi hallgatónak, mint az *honnête homme*-nak, a 490 szerzőnk közül csak 121 (vagyis 24,69%-uk) szerepel. Ez az eredmény 199-re (vagyis 40,61%-ra) emelkedik, ha a következő, két kötetes lexikont nézzük. Más szóval, a francia-frankofón kánon a magyarra fordított francia szerzőknek kevesebb, mint 50%-át jelenti. De rögtön azt is hozzá kell tenni, hogy amíg jelenlegi adataink 2008. júliusáig terjednek, az általunk használt lexikonokat 1998-ban, illetve 2001-ben adták ki; másfelől ne feledjük, hogy az adatbázis fordításokat tart számon, ami azt jelenti, hogy mindig kisebb-nagyobb eltolódással számolhatunk az eredeti megjelenési évhez képest.

b) A művek

Érdekes talán számot adni a legtöbbet kiadott szerzők műveiről is, mivel ez még pontosabb képet ad majd az átlagos magyar olvasó által megismerhető francia irodalomról, illetve arról, hogy a kiadók mit gondolnak a magyar olvasó irodalmi ízléséről.

- Jules Verne (145): Verne Gyula összes művei;
- Robert Merle (94): 24 különböző cím (köztük a 13 részből álló *Francia história* című regényfolyam): *Madrapur*; *Moncada: Fidel Castro első csatája*; *Védett férfiak*; *Mesterségem a halál*; *A bálvány*; *Két nap az élet*; *Francia história* (13 rész); *Üvegfal mögött*; *Malevil*; *Majomábécé*; *Állati elmék*; *A sziget*
- Alexandre Dumas (46): 21 cím: *A varázsló*; *A három testőr*; *Monte Cristo grófja*; *Olympe de Clèves*; *A jávai orvos*; *Napoleon élete*; *Luisa San Felice*; *Alexandre Dumas összes D'Artagnan története*; *Párizs mohikánjai*; *A fekete tulipán*; *A királyné lovagja: szerelem a vérpadig*; *A bársonnyakékes hölgy*; *A régens lánya*; *A szélhámos*; *Ascanio*; *Korzikai testvérek (Herminie)*; *Margot királyné*; *Néró rabnője: Akté*; *A szavojai herceg*; *Király a vérpadon*; *Kean*
- Georges Simenon (45): 41 cím: *Maigret és a mamlasz unokaöcs*; *Maigret és a kiugrott felügyelő*; *Maigret és a csökönyös leányzó*; *Maigret és a csapodár közjegyző*; *Maigret első nyomozása*; *Maigret New Yorkban*; *Madame Maigret barátnője*; *Maigret és a padon üldögélő ember*; *Maigret és a törpe*; *Maigret aggályai*; *Maigret és az öreg szerelmesek*; *Maigret és a makrancos tanúk*; *Maigret és a bíró háza*; *A londoni férfi*; *Monsieur Hire jegyessége*; *Maigret és a hazudós szeretők*; *Maigret és a gyilkos*; *Maigret és a titokzatos lány*; *Maigret osztálytársa*; *Maigret csapdát állít*; *Maigret védekezik*; *Maigret türelmes*; *Maigret habozik*; *Maigret és az idős hölgy*; *Maigret és a fantom*; *Maigret és a Langgaléta*; *Maigret kudarcot vall*; *Maigret és a magányos férfi*; *Maigret és a miniszter*; *Maigret és a vizsgálóbíró*; *Maigret az iskolában*; *Maigret dühbe gurul*; *Maigret és a hajléktalan*; *Maigret karácsonya (Hét kis kereszt)*; *Maigret vallomása*; *Maigret utazása*; *Maigret*; *Maigret fél*; *Liberty bár (Maigret csalódik)*; *Maigret és a fej nélküli holttest*; *Maigret és a kicsi Albert*
- Antoine de Saint-Exupéry (36): 10 cím, köztük a 23-szor megjelent *Kis herceg*: *Háborús írások*; *A kis herceg*; *Értelmet az életnek: kiadatlan írások*; *A déli futárgép*; *Éjszakai repülés*; *Az ember földje*;

A hadirepülő; Citadella; Levél egy túszhoz; Levelek anyámhoz (Levelek Rinette-hez)

- Gilbert Delahaye (34): 31 cím: *Márti és a kóbor kiscica; Márti karácsonyi kalandja; Márti meglepi kis vendégét; Márti és a kis kukták; Márti rajzórára jár; Márti, egy menyét és egy esernyő; Márti meg a makacs csacsi; Márti kertészkedik; Márti Meseországban; Márti az állatkertben; Márti a parkban; Márti a cirkuszban; Márti a vonaton; Márti és az osztálykirándulás; Márti lovagol; Márti és a négy évszak; Márti úszni tanul; Márti, a kis balerina; Márti, a pótmama; Márti balesete; Márti a tanyán; Márti az iskolában; Márti, a bébiszitter; Márti jelmezbálba megy; Márti és a háztartás; Márti és a születésnap ajándék; Márti erdei sétája; Márti és kis barátai, az állatok; A féktelen kecskegida (Lala liba és Zsuzsi nyuszi; Két egyforma kisnyulacska); Marika és Marci veréb; Marika anyák napján*
- Boris Vian (24): 11 cím: *Szívtépő; Piros fű; Venyigeszú és a plankton; Tajtékos napok; Blues egy fekete macskaért: novellák; Pekingi ősz; Kalandárium; Köpök a sírotokra; És mindez a nők miatt; Minden hulla fekete; Öljünk meg minden rohadékot!*
- Voltaire (24): 7 cím, ebből egyetlenegy jelent meg többször (18-szor): *Candide vagy Az optimizmus; Filozófiai ábécé; Henriás, 1792; A vadember: regény; Regények és elbeszélések; Voltaire válogatott versei; Voltaire válogatott filozófiai írásai*
- Guy de Maupassant (23): 10 cím, ebből kettő jelent meg többször: *Egy asszony élete (Péter és János); A Szépfű; Az örökség; Erős, mint a halál; Une aventure parisienne-Párizsi kaland; Garçon, un bock !-Pincér egy pohár sört!; Gömböc és más elbeszélések; A holdsugár dala; Flaubert; Deux amis-Két barát*
- Juliette Benzoni (21): 14 cím: *A szerelem és a halál játéka (3 rész); Marie; Jeruzsálem lovagjai; A forgószelek háza; Államtitok; A varsói sánta; A Mediterrán expressz; A firenzei lány (4 rész); Hortense*

- Stendhal (21): 4 cím, ebből kettő jelent meg többször: *A páрмаi kolostor*; *Vörös és fekete*; *Vanina Vanini: elbeszélések*; *Színek, szerelmek, szenvedélyek: Stendhal aforizmái*
- François Villon (21): *Villon összes művei*
- Molière (20): 7 különböző kiadás, 9 dráma: *A fősvény*; *Kényeskedők*; *Képzelt beteg*; *Tudós nők*; *Dandin György vagy A megcsúfolt férj*; *Tartuffe*; *Don Juan*; *A mizantróp*; *Amphitryon*

Ezen a listán két szerző képviselteti magát leginkább, Verne és Villon. Valóban talán ők a két „legmagyarabb” francia szerző, ezzel magyarázható, hogy többször is újra kiadták összes műveiket. A többi szerzővel kapcsolatban pedig kétféle tendencia mutatkozik meg: vagy a szerző műveinek széles skáláját fordítják magyarra (Simenon és Delahaye), vagy egyetlen műre fókuszálnak, s azt időről időre újrakiadják, miközben persze egyszer-egyszer a szerző valamely más művét is megjelentetik (Saint-Exupéry és Voltaire).

c) Két szélsőséges eset

Ki kell térnem még két olyan – számomra érthetetlen, de egyben jellemző – érdekességre, melyeket nem hagyhatok figyelmen kívül. Két szerzőn keresztül lehet világosan jellemezni a jelenséget:

(A) Gilbert Delahaye

Gilbert Delahaye a *Márti* című gyermekkönyv-sorozat atyja. Értelemszerűen Márta a történetek főhőse, talán ismerik... Megnéztem a *Wikipédia* a témát érintő címszavát – természetesen némi óvatossággal, hiszen a forrásaikat tekintve nem elég alaposak. Mégis, a szócikk vége figyelmet érdemel; idézem: „A sorozat az 50-es, a 60-as és a 70-es évek ideáljáról tanúskodik, a 80-as évektől viszont korára sokkal kevésbé jellemzővé válik. A 80-as évektől kritikusai úgy jellemzik, mint a burzsoá társadalom apró-cseprő tevékenységeinek jeleneteit bemutató, elmaradott és szexista művet. De még így elavultan is megmarad a sorozat a gyermekirodalom klasszikusának”.² Jelenleg nem tudom megmondani, mikor jelent meg a sorozat első része magyarul, ellenben megállapítható, hogy számos részt kiadtak Magyarországon

² <http://fr.wikipedia.org/wiki/Martine> (a magyar fordítás tölem)

1989 és 2008 között, az 50-es (az első, *Márti a tanyán* c. részt is), 60-as, 70-es években, azaz társadalmi és morális értékeinek elévülése idején keletkezett részeket, ami megkérdőjelezi a magyar kiadások értelmét.

(B) Georges Ohnet

Második példammal egy irodalmi felfedezésemet fogom bemutatni, hiszen be kell vallanom, hogy mindeztidáig nem ismertem Georges Ohnet nevét. A *Grandes Œuvres de la littérature française* című lexikon egyetlen művet említ tőle, *A vasgyárost*, és határozottan jelzi: olyan irodalom képviselője, amely a szerelem és a pénz drámáiról szól. Bár annak idején nagyon sok kritikus – köztük írók – hevesen támadt Ohnet-re, regénye mégis annyira sikeres volt, hogy négy évvel az első kiadás után, 1886-ban már a 226. megjelenésnél tartott. Ilyen sikerről nem egy ma már fontosnak tartott szerző csak álmodhatott... Az, hogy Ohnet 20 év alatt 14-szer jelent meg 13 különböző művel, elgondolkodtató, különösen, ha azt is figyelembe vesszük, hogy például Diderot négy, Gide két, Mallarmé és Valéry egy, Montesquieu négy kiadást ért meg ezalatt, Zola tízet, de öt különböző műve jelent csak meg; Péricot három, Pennac szintén három, és Le Clézio a nemrégiben elnyert Nobel-díjáig csak két megjelenést „tudott felmutatni”.

d) A nagy vesztesek³

Végül térjünk ki még néhány mondat erejéig azokra a szerzőkre, akiknek művei egyetlen egyszer sem jelentek meg az érintett időszakban. A klasszikusok esetében könnyebb elkerülnünk a részrehajlás csapdáját. A kortárs irodalommal viszont nehezebb a dolgunk: ki tudja vajon megmondani, mely művek maradnak fenn az utókornak, Dominique Viart kifejezésével élve: melyek részei a *déconcertante* (meglepő és egyben maradandó) irodalomnak, s nem csupán a *consentante* (beleegyező), vagy *concertante* (vihart kavarázó) irodalomnak...

³ Ahogy talán észrevették, keveset foglalkoztam a költészettel. Ez pedig azért van, mert különösen nehéz követni a megjelenéseket. Ha nem az eredeti verseskötet jelenik meg fordításban, azaz válogatott versekkel állunk szemben, a címek rekonstruálása gyakran aprólékos kutatómunkát igényel. A feladat, mely távolról sem elhanyagolható, még várta magára.

A *Grandes Œuvres de la littérature française* című lexikonban szereplő szerzők közül a következőket nem adták ki Magyarországon 1989 óta:⁴

Henri Frédéric Amiel; **Jean Anouilh**; Agrippa d'Aubigné; Jacques Audiberti; **Marcel Aymé**; Théodore de Banville; Jules Barbey d'Aureville; Maurice Barrès; Jacques-Henri Bernardin de Saint-Pierre; Aloysius Bertrand; Marie-Claire Blais; Maurice Blanchot; Antoine Blondin; Léon Bloy; Jacques Bénigne Bossuet; Edouard Bourdet; Emmanuel Bove; Georges Louis Leclerc, comte de Buffon; Jacques Cazotte; Aimé Césaire; Robert Challe; Nicolas de Chamfort; Jacques Chardonne; Driss Chraïbi; Charles-Albert Cingria; Albert Cohen; Benjamin Constant; Tristan Corbière; Georges Courteline; Fernand Crommelynck; Charles Cros; Georges Darien; **Alphonse Daudet**; Casimir Delavigne; Dominique Vivant Denon; Louis-René des Forêts; Robert Desnos; Pierre Drieu La Rochelle; Charles Pinot Duclos; Paul Éluard; Georges Feydeau; Eugène Fromentin; Antoine Furetière; Maurice Genevoix; Michel de Ghelderode; **Jean Giono**; **Jean Giraudoux**; Joseph Artur, comte de Gobineau; Edmond de Goncourt; Jules de Goncourt; Mme de Graffigny ou Graffigny; Maurice de Guérin; Gabriel-Joseph de La Vergne, comte de Guilleragues; Louis Guilloux; Alexandre Hardy; Anne Hébert; Claude Adrien Helvétius; Louis Hémon; José Maria de Heredia; **Joris-Karl Huysmans**; Philippe Jaccottet; Marcel Jouhandeau; Pierre-Jean Jouve; Yacine Kateb; **Jean de La Bruyère**; **Mme de La Fayette**; Eugène Labiche; Jacques de Lacretelle; Jules Laforgues; Valery Larbaud; Lautréamont; Eugène Le Roy; Leconte de Lisle; Alain René Lesage; Pierre Loti; Jean-Baptiste Louvet de Couvray; Jean Mairet; Joseph de Maistre; Auguste Maquet; Marc-Michel; Marguerite de Navarre; Clément Marot; Edouard Martin; Louis-Sébastien Mercier; Jules Michelet; O.V. de L.; **Henry de Montherlant**; Paul Morand; Alfred de Musset; Paul Nizan; Charles Nodier; François Nourissier; Charles Péguy; Benjamin Péret; René Charles Guilbert de Pixérécourt; comte Jean Potocki; Jacques Prévert; **Pabbé Prévost**; Philippe Quinault; Edgar Quinet; Honorat de Bueil, seigneur de Racan; Charles Ferdinand Ramuz; Jean-François Regnard; Henri de Régnier;

⁴ Itt jeleznem kell, hogy csak a 17. századtól vettem figyelembe a „hiányzó” szerzőket. Amúgy a lexikon 299 különböző szerzőt tart számon. Ehhez hozzá kell adni az ismeretlen szerzők műveit, valamint az *Enciklopédiát* is. Félkövéren írtam a számomra fontosnak tűnő szerzőket.

Jules Renard; cardinal de Retz; Angelo Rinaldi; Georges Rodenbach; Jules Romains; Jean Rotrou; Raymond Roussel; Gabrielle Roy; Saint-Simon; Charles Augustin Sainte-Beuve; **Nathalie Sarraute**; Paul Scarron; Georges Schehadé; Madeleine de Scudéry; Michel Jean Sedaine; Victor Segalen; Etienne Pivert de Senancour; Léopold Sédar Senghor; marquise de Sévigné; Charles Sorel; Philippe Soupault; Mme de Staël; Jules Supervielle; Mme de Tencin; Alexis de Tocqueville; Paul-Jean Toulet; Tristan L’Hermite; Honoré d’Urfé; Roger Vailland; Jules Vallès; marquis de Vauvenargues; Emile Verhaeren; Alexandre Vialatte; Théophile de Viau; Alfred de Vigny; Auguste de Villiers de l’Isle-Adam; Roger Vitrac; Vincent Voiture

THIERRY FOUILLEUL

Eötvös Loránd Tudományegyetem
e-mail: tfouilleul@gmail.com